

Ягоднікова В.В.

Одеський інститут МАУП

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті розглядаються особливості технології розвитку критичного мислення у студентів, розкриваються організаційні основи їх застосування у процесі підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.

Ключові слова: *критичне мислення, технологія, методи й прийоми технології.*

Постановка проблеми

Входження України до європейського освітнього простору супроводжується нині зростанням вимог до рівня професійної компетентності майбутніх фахівців як гаранта конкурентноспроможності на ринку праці та поліпшення економічних, соціальних і культурних досягнень.

Сьогодні потребує від фахівця вміння розв'язувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору, приймати зважені рішення, постійно саморозвиватися та самовдосконалюватися. Як відзначають багато дослідників, здатність критично мислити є навичкою, яку треба формувати і розвивати у процесі навчання.

Проблема розвитку критичного мислення для вітчизняної освіти є актуальною через те, що у тоталітарному суспільстві, в якому ще до недавнього була Україна, ця проблема, як відомо, не ставилася перед освітою, фактично нав'язувалося догматичне мислення. А реальний стан сучасної вищої освіти свідчить про певний дисбаланс у розвитку пізнавальних процесів серед студентів. Досить активно формуються та розвиваються механізми пам'яті, а мислення та уява залишаються не досить навантаженими у навчальній діяльності [2, 4].

Завдання сучасної освіти вищої школи полягає не тільки в тому, щоб дати відповідні професійні знання, а в умовах переходу до інформаційного суспільства підготувати фахівця, який глибоко знає і розуміє свою роль у суспільстві, вміє творчо використовувати здобутті знання на практиці, критично оцінює досягнуте. Тому великого значення набуває підвищення ефективності навчання й якості знань, формування життєвої та професійної компетентності сучасної молоді, засобами інноваційних технологій і активних методів навчання, до яких належить і технологія розвитку критичного мислення.

Отже, *мета роботи* — обґрунтування шляхів і визначення особливості застосування технології розвитку критичного мислення у процесі підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу

Проблема розвитку критичного мислення було об'єктом підвищеної дослідницької уваги як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Певний внесок у цю проблему зробили видатні вчені Б.Блум, Д.Брунер, М.Верти, Л.Виготський, Дж.Дьюї, Р.Маєр, Ж.Піаже, В.Сухомлинський, П.Фрайре, А.Фішер та ін. У витоків цього напряму навчання стояли В.Сміт, Д.Стіл, С.Волтер, Д.Халперн, К.Хобарт та ін.

Проблема розвитку критичного мислення студентів розглядається у працях таких дослідників, як Т.С.Воропай, О.Коржуєв, К.Корсак, Л.Киянко-Романюк, Т.Олійник, Ю.Стежко, А.Тягло, М. Шеремет та ін. Разом з тим, достатньо не розкрито можливості технології розвитку критичного мислення, її психолого-педагогічний потенціал щодо інтенсифікації підготовки майбутніх фахівців.

Для досягнення цієї мети були поставлені завдання: визначити сутність технології розвитку критичного мислення; обґрунтувати організаційні засади запровадження даної технології. Дослідження проводилося в Одеському інституті Міжрегіональної академії управління персоналом. Технологія розвитку критичного мислення застосовувалася у процесі підготовки фахівців зі спеціальності «Практична психологія» і «Менеджмент організацій».

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, свідчить про відсутність єдиного, загальнозживаного, чіткого визначення поняття «критичне мислення». Визначення різних авторів мають деякі розбіжності та залежать від власних підходів до формування і розвитку критичного мислення (Д.Дьюї, А.Фішер, Б.Блум, Р.Маєр, П.Фрайре). Найчастіше під критичним мисленням розуміють здатність людини самостійно мислити, аналізувати інформацію; вміння бачити помилки або логічні порушення у твердженнях партнерів; аргументувати свої думки, змінювати їх, якщо вони неправильні; наявність розумової частки скепсису і сумнівів; прагнення до пошуку оптимальних рішень; мужність, принциповість, сміливість у обстоюванні своїх позицій; відкритість до сприймання інших поглядів. У працях В.Сухомлинського звертається увага на те, що критичне мислення — це активне ставлення до явищ навколишнього життя, прагнення пізнавати і знати, системність, тобто цілеспрямований добір об'єктів пізнання, понять, висновків, гнучкість, самостійність, критичність. В Україні означення терміна «критичне мислення» наводиться в «Концепції громадянської освіти та виховання в Україні», яка розроблена проектом «Освіта для демократії в Україні» [6]: «Критичне мислення — здатність особистості долати в собі схильність до однозначно-догматичного сприйняття світу, вміння аналізувати ту чи іншу проблему з різних боків, користуватися інформацією з різних джерел, відрізняючи об'єктивний факт від

суб'єктивної думки про нього, логічний умовивід від упередженого припущення чи забобону. Це вміння людини адекватно визначати причини й передумови наявних в її житті проблем, готовність докласти зусиль для їх практичного, а не легшого риторичного подолання».

Д.Чаффі виокремив ознаки, за допомогою яких можна визнати людину, що критично мислить:

- відкритість до інших думок, тобто здатність уважно прислухатися до інших поглядів, оцінювати різні шляхи подолання проблеми;
- компетентність — прагнення обґрунтовувати свою думку за допомогою реальних фактів і знання справи;
- інтелектуальна активність — виявлення інтелектуальної ініціативи у конфронтаційних ситуаціях, небайдуже сприйняття подій;
- допитливість — вміння проникнути у сутність джерел інформації;
- незалежність мислення — відсутність побоювання непогодження з групою, нездатність до некритичного слідування думкам інших;
- вміння дискутувати — уважне ставлення до протилежних думок, вміння висловити ідеї, які об'єднують;
- проникливість — здатність до проникнення у сутність питання, явища інформації, не розпорошуватися на дрібні деталі;
- самокритичність — розуміння особливостей свого мислення.

Зазначимо, що розвиток відповідних ознак критичного мислення буде ефективнішим, якщо в навчальному процесі застосовувати не певні форми і методи навчання, а науково обґрунтовану педагогічну технологію, якою є технологія розвитку критичного мислення, яка була розроблена вченими Університету Північної Айови (США), Д.Стіл, К.Хобартом, В.Сміт, С.Волтером [1, 4–6].

Метою технології розвитку критичного мислення є навчити такому сприйняттю навчального матеріалу, у процесі якого інформація, що дістає студент, розумілася би, сприймалася би з власним досвідом, і на її ґрунті формувалося би власне аналітичне судження.

Тому студент в ході застосування технології розвитку критичного мислення повинен навчитися:

- виробляти вміння працювати з інформацією, знаходити її, аналізувати, використовувати потрібну інформацію, а не просто її запам'ятати;
- бути здатним критично мислити, розв'язувати проблеми тощо;
- бути посередником у вирішенні міжособистісних та інших конфліктів;
- навчитися думати позитивно й активно.

Дана технологія являє собою педагогічну систему, спрямовану на розвиток у студентів аналітичного мислення. Важливим положенням системи є визначення креативності, за П.Торресом, як процесу виникнення чутливості до проблем, дефіциту знань, їхньої дисгармонії, невідповідності, фіксації цих проблем, пошуку їх вирішення, висунення гіпотез, перевірок і формування результатів розв'язання проблем.

Технологія розвитку критичного мислення передбачає розподілення заняття на три етапи.

Перший етап — ревокація — актуалізація пізнавальних процесів — «виклик». Цей етап має вирішити три завдання:

1. Опора на набуті знання, на досвід. Студентам пропонується згадати, що їм відомо з даного питання. Це спонукає їх аналізувати власні знання, спрямовувати пам'ять і мислення у потрібне річище. Одночасно визначається рівень і окреслюється коло знань, якими володіє студент і які згодом поповняться новими, коригуються помилки. Це важливо тому, що нові знання стають більш міцними, якщо вони засвоєні в контексті тих, які вже набуті. Тобто є основа для розуміння, засвоєння і більш тривалого збереження нових знань, виявляються помилки у тих, які є.

2. Студентів заохочують до активної діяльності. Навчання — має бути активною, а не пасивною діяльністю. Тому, для того, щоб студент свідомо і критично підходив до розуміння нової інформації, він має брати активну участь у процесі навчання, а для цього необхідно цілеспрямовано мислити, висловлювати думки власними словами, демонструвати свої знання. Отже, отримані знання виводяться на рівень свідомості і стають базою для засвоєння нових, інформація переосмислюється, а у пам'яті створюється ефективний зв'язок наявних і нових знань. Таким чином, особисті знання переходять на рівень самоусвідомлення, формується власна «схема» для мислення про певну тему чи ідею.

3. Формування інтересу до певного питання та розуміння мети його вивчення. Цілеспрямоване навчання більш ефективне ніж нецілеспрямоване. Однак існує два типи цілеспрямованості: поставлена викладачем і обрана самостійно студентом. Мотивація навчальної діяльності знижується, якщо немає інтересу, тобто для підтримки пізнавальної активності студентів необхідно підтримувати його інтерес до теми, що вивчається.

Другий етап — усвідомлення — засвоєння змісту. Головним завданням етапу є підтримка зацікавленості, викладеної на першому етапі, стимулювання студентів і відстежування засвоєння нових знань. На цьому етапі проходить безпосереднє ознайомлення студента з новою інформацією через прослуховування лекцій, опрацювання тексту, перегляду фільму, виконання експерименту тощо.

Викладач стимулює діяльність студентів, заохочує такі засоби, як аналіз, синтез і порівняння.

Третій етап — осмислення (рефлексія). На даному етапі заняття відбувається осмислення студентами нового матеріалу, адаптація нових понять у власній системі знань, тобто зміна вже засвоєного уявлення та реструктуризація сформованих зв'язків, що «готує» місце для нової інформації.

На цьому етапі розв'язується два важливих завдання:

1. Спонукає студентів висловлювати своїми словами дістану інформацію, бо знання краще запам'ятовуються, якщо формуються у власному контексті.

2. Сприяти обміну ідеями між студентами. У результаті цього збагачується словниковий запас і активізується здібність до самоутвердження.

Критичне мислення — це складний процес, який починається із залучення інформації, її критичного осмислення та закінчується прийняттям рішення. Тому відправною точкою критичного мислення є інформація, яка поступово перетворюється у знання, а вони, у свою чергу, створюють мотивацію, без якої неможливе критичне мислення. У процесі розвитку критичного мислення слід діагностувати навчальну інформацію за критеріями критичної насиченості та коректності, відповідно до яких навчальна інформація має [5, 56–57]:

- містити фрагменти, які стимулюють студентів до їх осмислення з різних кутів зору;
- містити смислопошукові фрагменти, що змушують не приймати їх на віру, а критично осмислювати;
- відображати історичні етапи розвитку науки, формування того або іншого наукового положення і таким чином призвичаювати студентів до багатогранності думок, поглядів та ідей.

Ураховуючи вищезазначені критерії, на заняттях з курсу «Психології управління» для студентів спеціальності «Практична психологія» і «Менеджмент організацій», застосовуючи технологію розвитку критичного мислення використовувалися набір методів, прийомів і технік, що давали можливість на занятті створювати ситуацію мислення. Так, студентів залучали до висловлення різних думок, поглядів щодо будь-якої навчальної проблеми. І водночас привчали до вміння робити власний вибір. Матеріалом для такої ситуації слугували навчальні завдання, уривки наукових статей, відеофільми тощо. Для знаходження відповіді на одне і те саме запитання студентам пропонувалися різні джерела інформації з протилежними відповідями на нього. А кожен студент мав висловити свою позицію щодо інформації і виявити рівень своєї компетентності з приводу даного питання.

На заняттях використовувалися спеціально змодельовані ситуації, коли зі справедливого твердження через некоректні логічні операції робився абсурдний висновок, а студентам пропонувалося виявити причину його невідповідності. Успішно розв'язували студенти створені ситуації, коли через критичне осмислення коректний результат сперше піддавався сумнівам, а надалі студенти самостійно здійснювали роздуми у процесі дискусії. У ході обговорення студентам навмисно конструювалася ситуація, коли із очевидно неправильного посилення шляхом коректних логічних роздумів робився умовивід, який суперечив наявним у студентів знанням і уявленням. Студентам пропонувалося знайти причину цієї невідповідності.

Технологія користується методами і прийомами, за допомогою яких можна інтенсифікувати процес читання наукових текстів, прослуховувати лекції тощо. Відомо, що у процесі тривалого слухання або читання послаблюється увага, втрачається інтерес і, як результат — знижується рівень розуміння. Отже, застосування таких методів і прийомів підтримують необхідний рівень уваги і зацікавленості студентів. Серед методів технології розвитку критичного мислення використовувалися: діаграма Венна,

метод недостатньої інформації, метод несподіваної заборони, проблемний метод, дослідницький метод тощо.

Зазначимо, що дана технологія надає значної уваги формуванню здібностей викладання своїх думок на письмі. Поширеним завданням для самостійної роботи студентів були написання творчих есе, критичних статей за першоджерелами тощо. Прийоми, пов'язані з письмом, дають можливість, з одного боку, організувати, оформити й ініціювати процес мислення студента, а з іншого — є матеріалом для діагностики цього процесу з боку викладача.

Застосування форм групової роботи сприяє формуванню здібностей мислення. Використання на заняттях методу роботи у групах сприяло у студентів формуванню комунікативної компетентності, навичок формулювати свою думку, зрозуміло висловлювати її. Такий процес завжди пов'язаний з її осмисленням. Адже, думка тільки тоді стає справжньою думкою, коли автор доносить її до слухача. Під час обговорення ідеї у групі студент був змушений переконливо аргументувати свою думку, навчався слухати інших і ділитися власними судженнями, а також виховувати в собі толерантне ставлення до інших.

Досвід запровадження технології розвитку критичного мислення дає змогу обґрунтувати вимоги щодо організації навчання з її застосуванням:

- викладач повинен спрогнозувати доцільність застосування технології при вивченні певної теми;
- слід урахувати, якими саме знаннями, вміннями, навичками оволодіють студенти, які здібності та особистісні якості при цьому розвиватимуться;
- викладач взаємодіє зі студентами на засадах діалогічності та партнерства;
- ефективність розвитку критичного мислення залежить від майстерності викладача через те, що викладач своїми діями сприяє самостійній дослідницькій діяльності студентів і становленню у них творчого стилю діяльності, спонукаючи вияв їхніх творчих рис активності, організованості, швидкості, гнучкості, оригінальності, проникливості, об'єктивності, ретельності.

Практичний досвід свідчить, що студенти, до яких застосувалася технологія розвитку критичного мислення, мають більш глибокі і стійкі знання, вони оволоділи прийомами роботи з інформацією й активно використовують їх у самостійній роботі, тобто реально самонавчаються. Ці студенти найчастіше стають переможцями предметних олімпіад, активно беруть участь у наукових дослідженнях і наукових заходах, стають активними учасниками студентського самоврядування.

Висновки

Застосування технології розвитку критичного мислення у процесі підготовки майбутніх фахівців сприяє формуванню професійно важливих якостей майбутніх менеджерів і психологів, а також постійному саморозвитку і самореалізації, що, безумовно, збільшує рівень їхньої професійної компетентності та цінність їх як фахівців на ринку праці.

Подальші розробки у цьому напрямі передбачають визначення психолого-педагогічних умов ефективності розвитку критичного мислення у процесі підготовки майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Технологія розвитку критичного мислення як психолого-педагогічне явище / К.О.Баханов // Історія та правознавство. — 2008. — № 33. — С. 4–9.
2. Береза В.О. Розвиток критичного мислення студентів-філологів у процесі стимулювання мовленнєво-розумової діяльності / В.О.Береза // Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. — 2008. — № 1.
3. Буряк В. Формування у студентів критичного стилю мислення / В.Буряк // Знання. — 2007. — № 3. — С. 21–30.
4. Дайана Халперн. Психологія критического мышления / Дайана Халперн. — С.Пб.: Питер, 2000. — 495 с.
5. Как формировать критическое мышление? // Высшее образование в России. — 2001. — № 5. — С. 55–58.
6. Киянко-Романюк Л.А. Зарубіжна і національна практика розвитку критичного мислення в учнів і студентів / Л.А.Киянко-Романюк // Вища освіта України. — 2004. — № 4. — С. 109. — 113.
7. Концепція громадянської освіти і виховання в Україні.
8. Загашев О.О. Критическое мышление: технология развития / О.О.Загашев, С.И.Заир-Бек. — Скифия, 2003. — 284 с.
9. Тягло А.В. Критическое мышление: проблемы мирового образования XXI века / А.В.Тягло, Т.С.Воропай. — Харьков, 1999. — С. 5–10.
10. Фрейде П. Формування критичної свідомості / П.Фрейде. — К.: ЮНІВЕРС, 2003. — 170 с.

В статье рассматриваются особенности технологии развития критического мышления у студентов, раскрываются организационные основы их применения в процессе подготовки будущих специалистов в высшей школе.

Ключевые слова: критическое мышление, технология, методы и приемы технологии.

The article is devoted to the peculiarities of students' critical thinking, with organizing basis in the process of training the future specialists of the Higher School.

Key words: critical thinking, technologies, methods and techniques of technology.